

НАУКОВО-ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Наукова доповідь загальним зборам НАПН України «Науково-методичне забезпечення цифровізації освіти України: стан, проблеми, перспективи», 18-19 листопада 2022 р.

<https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4224>

КАНИШЕВСЬКА

Любов Вікторівна

доктор педагогічних наук,
професор, заступник
директора з науково-
експериментальної роботи
Інституту проблем
виховання Національної
академії педагогічних наук
України, м. Київ, Україна

Анотація. У доповіді здійснено цілісний аналіз науково-практичної реалізації цифровізації виховного процесу в сучасних умовах. Фундаментальні засади «Концепції виховання дітей та молоді в цифровому просторі» покладено в основу прикладних наукових досліджень Інституту проблем виховання НАПН України, а саме: «Науково-методичний супровід виховання дітей та молоді у цифровому просторі», «Цифрове середовище для забезпечення батьків раннього та дошкільного віку дидактичними матеріалами», «Естетичне виховання учнівської молоді у віртуальному медіапросторі засобами художньої комунікації», «Виховання ціннісного ставлення до комунікацій у цифровому відкритому середовищі у дитячих громадських об'єднаннях». Світоглядні наративи та наукове розуміння виховних викликів, відображені в Концепції, використано в інформаційному проєкті «Безпека в цифровому відкритому просторі». Схарактеризовано принципи виховання дітей та молоді в умовах цифрового простору (конфіденційності й безпеки, індивідуалізації, доступності, доцільності, розвитку, гнучкості, інноваційності, інтегрованості); критерії якості виховання в цифровому освітньо-виховному просторі (раціональне використання цифрової інформації; критичне мислення; готовність до комунікації в рамках цифрового освітньо-виховного простору; цифрова компетентність; соціальна компетентність).

Ключові слова: цифровий простір; цифровізація виховного процесу; принципи виховання; критерії якості виховання в цифровому освітньо-виховному просторі; виховання дітей та молоді; виховний потенціал; науково-методичний супровід виховання.

Постановка проблеми. Потужні інновації в ІТ-галузі та супутніх індустріях обумовили радикальну зміну моделей соціальної взаємодії, моделей функціонування державного сектору, перебіг бізнес процесів. Доступність інформаційно-комунікаційних технологій, розширення сфери застосування цифрових рішень і послуг, динаміка впливу соціальних медіа, перехід до створення цифрових екосистем та розбудова архітектури метавсесвіту — усе це кардинально змінює ландшафт усталених зв'язків і процесів як на персональному, колективному, державному рівнях, так і на рівні транскордонних і глобальних взаємодій.

Закономірно, що зазначені чинники впливають на зміну стилю міжособистісної та комунікативної взаємодії людини будь-якого віку, оскільки сучасна дитина відкриває світ вже не лише безпосередньо через пізнання навколишньої дійсності чи навчання в закладі освіти та сімейний вплив, а й опосередковано за допомогою інформаційно-комунікаційних засобів, зокрема смартфона. Така ситуація

обумовлює специфіку виховання і розвитку дитини, спричинює необхідність змін освітньої політики та усталених методичних практик і на рівні школи як освітньої системи, і на рівні сім'ї в ролі первинного інституту виховання (Кремень та ін., 2022).

З огляду на це особливої актуальності набуває проблема виховання дітей та молоді в цифровому просторі. По-перше, для них це первинна об'єктивна реальність, яка є природною і типовою для життєдіяльності, для реалізації освітніх і гуманітарних запитів. По-друге, проблематика виховання в цифровому просторі актуалізується з огляду на властиві йому потенційні й реальні ризики, зокрема ті небезпеки, які виникають у пограничних ситуаціях екзистенційних викликів. В умовах сучасного воєнного стану проблема набуває нового виміру, оскільки особливістю російсько-української війни є її висока медійність і пролонгація в цифровому просторі (інформаційна пропаганда, спрямована на викривлення об'єктивних даних чи заперечення воєнних злочинів). Множина ризиків жодним чином не редукується та не вичерпується ризиками, що виникають у пограничних ситуаціях екзистенційних викликів. Більшість із них — це дії і моделі поведінки людей, які полегшуються завдяки природі та специфіці цифрового простору. І ці ризики виникають не лише через певні утаємничені мережі (на кшталт даркнету), вони постають у типових умовах цифрової взаємодії.

Тож проблема здійснення науково-методичного супроводу виховання дітей у цифровому просторі надзвичайно актуалізується.

Проблематика освіти дітей та молоді в цифровому просторі тематизована в працях українських вчених (Бех, 2021; Биков, Спірін & Овчарук, 2010; Гуревич та ін., 2019; Кремень, 2021; Канішевська & Шахрай, 2022; Морзе та ін., 2020; Найдьонова, 2018; Овчарук, 2019; Сисоєва & Осадча, 2019).

Мета статті — здійснити цілісний аналіз проблеми науково-практичної реалізації цифровізації виховного процесу в сучасних умовах.

Основний зміст статті. Особливим виміром вирішення проблематики науково-методичного супроводу виховання дітей у цифровому просторі є діяльність Консультативно-дорадчої ради з цифровізації освіти та педагогіки, провідних учених НАПН України, зокрема [Інституту проблем виховання НАПН України](#). Так, у результаті поєднання зусиль було розроблено «Концепцію виховання дітей та молоді в цифровому просторі»,

яка отримала свідоцтво про авторське право (№ 6582 від 12 серпня 2022 р.) (Кремень та ін., 2022).

Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі — це доктринальний документ, що візуалізує наукове розуміння того, як повинні трансформуватися політики та взаємодіяти в межах консолідованого впливу держави, освіти, сім'ї та бізнес-індустрій у сфері виховання дітей у цифровому просторі, які пріоритетні цілі і завдання мають реалізовуватися на кожному освітньому рівні, яка роль закладу освіти в цьому процесі і які дії батьківської громадськості та стейкхолдерів сприятимуть вихованню.

Таким чином, мета Концепції полягає у визначенні провідних ідей, засад та принципів виховання дітей і молоді в цифровому просторі.

Варто акцентувати на соціальній значущості означеної Концепції, яка полягає у віковій узгодженості виховних впливів на дітей та молодь у цифровому просторі; консолідації в цьому плані зусиль держави, освітніх інституцій та сім'ї; раціональному використанні можливостей реального сектору економіки щодо створення безпечного і сприятливого для особистісного розвитку дитини цифрового простору.

Основними користувачами Концепції виховання дітей та молоді в цифровому просторі є такі категорії освітянської та наукової спільноти: педагоги закладів загальної середньої освіти, вихователі закладів дошкільної освіти, педагогічні працівники позашкільних закладів освіти (керівники гуртків, методисти), фахівці сфери післядипломної педагогічної освіти, викладачі закладів вищої освіти, докторанти, аспіранти, учені, які займаються проблемами цифровізації освіти, питаннями створення безпечного цифрового освітнього середовища, продукування цифрового освітнього контенту та послуг.

У першому розділі — *«Новий вимір виховання — урахування цифрової реальності»* — учені розглядають світоглядні підходи до вирішення проблеми виховання дітей та молоді в умовах цифрового простору. Проаналізовано, зокрема, виховний потенціал цифрового простору; схарактеризовано принципи виховання дітей і молоді в умовах цифрового простору; позитивність перспективи технологічного розвитку і роль виховної дії.

У другому розділі — *«Діти та молодь у цифровому просторі: виховні виклики»* — розглянуто проблеми виховного впливу цифрового простору на дітей різних вікових категорій; висвітлено

питання цифрової інтернаціоналізації у вихованні учнівської та студентської молоді; способи розпізнання та захисту дитини від кібербулінгу; питання соціалізації учнів в умовах відсутності спілкування з однолітками; протидії засобам технологічного маркетингового руйнування базових цінностей.

Третій розділ Концепції *присвячено стратегічним напрямкам виховання дітей та молоді в цифровому просторі*. Автори Концепції вперше висвітлюють такі важливі питання, як спілкування в умовах цифрового інтенсиву: формування у дітей і молоді змістової вибірковості; взаємодія соціальних інститутів у вихованні дітей та молоді в цифровому освітньому просторі; виховання культури поведінки дітей та молоді в цифровому освітньому просторі; здоров'язбережувальна сімейна медіаосвіта: медіацифрова дієта і позитивний розвиток; партнерська взаємодія батьків і вихователів щодо запобігання негативним впливам цифрового середовища на дітей та молодь; виховні критерії та моніторинг якості виховання у цифровому освітньо-виховному середовищі тощо. Схарактеризовано виховний потенціал закладів позашкільної освіти в умовах цифровізації; віртуальну освіту та виховання.

Висвітлено законодавчі й управлінські передумови реалізації концепції; фінансування; очікувані результати; ризики, пов'язані з її реалізацією.

Кількість об'єктів упровадження Концепції виховання дітей та молоді в цифровому просторі на сьогодні становить 83 навчальні та наукові установи в 17 регіонах України, а саме: Київській, Черкаській, Вінницькій, Рівненській, Криворізькій, Полтавській, Запорізькій, Донецькій, Херсонській, Миколаївській, Одеській, Закарпатській, Івано-Франківській, Харківській, Сумській, Дніпропетровській, Хмельницькій областях. Об'єктами впровадження є навчальні заклади освіти, а саме: 8 закладів вищої освіти; 4 заклади післядипломної педагогічної освіти; 6 закладів позашкільної освіти; 55 закладів загальної середньої освіти; 10 закладів дошкільної освіти) (Кремень та ін., 2022).

До принципів виховання дітей та молоді в умовах цифрового простору відносимо:

- принцип *конфіденційності і безпеки*, що полягає в захисті персональних даних, контролі операцій, можливості надавати дозвіл, обмежувати та забороняти певну інформацію, запобігання зламам, захисті інформації від втручання чи викривлення, а також можливості її контролю з боку батьків;

- принцип *індивідуалізації*, який передбачає застосування умінь і навичок індивіда в доступі до цифрового простору та отриманні необхідної інформації, вибудовуванні індивідуальної стратегії освіти та виховання, використанні можливостей для самостійної роботи й саморозвитку, адаптивних методик, а також різного роду індивідуальних форм репрезентації та спілкування в соціальних мережах;

- принцип *доступності*, згідно з яким цифровий простір є відкритим, простим у доступі й використанні, а також актуальним і постійно оновлюваним;

- принцип *доцільності* спрямовує на використання лише необхідних цифрових методик чи технологій для виконання поставлених завдань, досягнення виховних цілей;

- принцип *розвитку*, що забезпечує реалізацію моральних особистісних якостей, бажання вдосконалюватися, розвивати творчі здібності, адаптуватися до сучасних умов життя та використовувати переваги цифрового середовища в розв'язанні життєвих задач;

- принцип *гнучкості* дає змогу використовувати цифровий контент відповідно до індивідуальних, вікових, спеціальних потреб, інтересів кожної дитини з урахуванням її вподобань, задач, зручного часу, місця тощо;

- принцип *інноваційності*, що дає змогу використовувати сучасні інноваційні, зокрема інтерактивні, дистанційні форми і методи роботи з дітьми, новітні технології й можливості цифрового простору;

- принцип *інтегрованості* забезпечує вивчення розмаїтих явищ життя на перетині різних наук через залучення відмінних суб'єктів освітнього та виховного процесів (Кремень та ін., 2022).

Критеріями якості виховання в цифровому освітньо-виховному просторі є низка факторів.

Раціональне використання цифрової інформації особистості як інтегративна якість полягає в здатності об'єктивно оцінювати цифровий контент, розпізнавати маніпулятивну інформацію, володіти прийомами використання цифрових ресурсів для власного свідомого, творчого розвитку і методами захисту від активного медіавпливу.

Критичне мислення трактуємо як уміння аналізувати й оцінювати інформацію, перевіряти її, орієнтуватися в інформаційних потоках сучасного глобалізованого світу з гуманістичних позицій.

Готовність до комунікації в рамках цифрового освітньо-виховного простору передбачає уміння й навички електронного листування, участі в обговореннях на форумах соцмереж, чатах, блогах з метою забезпечення ділового та приватного спілкування з урахуванням етичних вимог до користувачів.

Цифрова компетентність має на меті безпечне та продуктивне використання різноманітних програмних, технічних, хмарних сервісів з метою розв'язання різних задач, а також швидкого опанування новими технологіями.

Соціальна компетентність полягає в здатності вирішувати за допомогою цифрових сервісів (краудкарт (crowdmarts)) життєві проблеми та задачі щодо задоволення соціальних потреб і запитів. Популярними із цього погляду є IT-волонтерство та участь у соціальних вебпроєктах (Кремень та ін., 2022).

З метою популяризації наукових засад, висвітлених у Концепції виховання дітей та молоді в цифровому просторі, та їхнього використання в розробленні відповідних освітніх політик і практик на державному та регіональному рівнях учені Інституту проблем виховання НАПН України використали формати науково-методичного супроводу, а саме: репрезентування стратегічних напрямів виховання дітей та учнівської молоді в цифровому просторі на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, симпозіумах-практикумах; вебінари для класних керівників закладів загальної середньої освіти, слухачів інститутів післядипломної педагогічної освіти, викладачів закладів вищої освіти.

Закономірно, що фундаментальні засади Концепції виховання дітей та молоді в цифровому просторі покладено в основу низки прикладних наукових досліджень, а саме: «Навчально-методичний супровід виховання дітей та молоді в цифровому просторі» (керівник проєкту — професор Журба Катерина Олександрівна); «Цифрове середовище для забезпечення батьків дітей раннього та дошкільного віку дидактичними матеріалами» (керівник теми — к. пед. н. Васильєва Світлана Андріївна); «Естетичне виховання учнівської молоді у віртуальному медіапросторі засобами художньої комунікації» (керівник теми — професор Комаровська Оксана Анатоліївна); «Виховання ціннісного ставлення до комунікацій у цифровому відкритому середовищі у дитячих громадських об'єднаннях» (керівник теми — к. пед. н. Харченко Наталія Вікторівна).

Світоглядні наративи та наукове розуміння виховних викликів, що відображені в Концепції, використано в проєкті «Безпека в цифровому відкритому просторі». Проєкт започатковано в умовах воєнного стану і спрямований на формування в дітей та учнівської молоді безпечної поведінки в цифровому відкритому просторі, розвитку критичного мислення, запобігання маніпуляціям та пропаганді (Кремень та ін., 2022).

Мета проєкту — розроблення методичного інструментарію для освітян з проблеми запобігання ризикам та загрозам дітей у цифровому просторі в умовах війни; формування в дітей та учнівської молоді навичок безпечної поведінки в цифровому відкритому просторі, відповідального ставлення до інформації, розвиток критичного мислення, запобігання маніпуляціям та пропаганді.

Проєкт складається з гайдів «35 стратегій для критичного мислення» та кластеру, «Мовні прийоми маніпуляції і таємного спотворення інформації», «Оцінювання якості Інтернет-ресурсів», «Методи і прийоми критичного мислення», інфогайд «Деякі факти про інформаційну війну», кластер «Як розпізнати фейки» (рис. 1).

Рис. 1. Інфо-гайди, що входять до складу Проєкту «Безпека в цифровому відкритому просторі»

Принципи й механізми виховання дітей та молоді в цифровому просторі, що відображені в Концепції, покладено в основу прикладного наукового дослідження «Навчально-методичний супровід виховання дітей та молоді у цифровому просторі» (керівник — професор Журба Катерина Олександрівна). У рамках реалізації проєкту було розроблено концептуальні засади науково-методичного супроводу виховання дітей та молоді в цифровому просторі як систему науково обґрунтованих положень, що визначають стратегічні напрями виховання молодого покоління в умовах цифрової реальності; досліджено основні чинники й виклики виховання дітей та молоді в цифровому просторі (зняття заборон та обмежен-

ня морально-етичного й соціальних планів (зняття табу насилля, убивств, руйнування; відсутність правових норм, що діють у справжній реальності); переважання інтернет-впливів, збагачених досягненнями у сферах штучного інтелекту та машинного навчання, технологіями створення віртуальної й доповненої реальності, що деформує зорове і слухове сприйняття фрагментів реального світу, негативно впливає на встановлення дітьми причинно-наслідкових зв'язків між явищами, кардинально відмінними у віртуальному житті; ризики захворювань, пов'язані із впливом цифрових технологій тощо); *описано вікові особливості виховання дітей та молоді* (дошкільного, молодшого шкільного, підліткового, юнацького віку) у цифровому просторі; *охарактеризовано функції* науково-методичного супроводу виховання дітей та молоді в цифровому просторі (навчальна, сервісна, адаптаційна, дорадницька, експертна, модераційна, акмеологічна, коучингова, компенсаторна, фасилітаційна, коригувально-рефлексійна); вивчено закордонний досвід проблеми виховання дітей та молоді в цифровому просторі; теоретично обґрунтовано та експериментально *перевірено педагогічні умови науково-методичного супроводу виховання дітей та молоді в цифровому просторі* (взаємодія батьків і вчителів у створенні безпечного цифрового простору закладів загальної середньої освіти; формування у школярів інформаційної гігієни; створення виховного контенту за допомогою цифрових програм); розроблено та апробовано *методику виховання дітей та молоді в цифровому просторі*. Підготовлено матеріали посібника «Виховання дітей та молоді в цифровому просторі».

Висновки. Подальші наукові пошуки будуть спрямовані на розроблення серії програмного, навчально-методичного інструментарію для педагогічних працівників, батьків із проблематики безпечної поведінки дітей та молоді в цифровому просторі; запобігання кібербулінгу та ризикованої поведінки вихованців; створення єдиної цифрової платформи дошкільної та середньої освіти; започаткування фундаментального дослідження «Педагогічні засади запобігання і подолання булінгу в цифровому освітньому середовищі»; завершення прикладних досліджень: «Естетичне виховання учнівської молоді у віртуальному медіапросторі засобами художньої комунікації», «Цифрове середовище для забезпечення батьків дітей раннього та дошкільного віку дидактичними матеріалами», «Виховання ціннісного ставлення до комунікацій у

цифровому відкритому середовищі у дитячих громадських об'єднаннях».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Бех, І.Д. (2021). Сучасна освіта на шляху до досконалості. *Рідна школа*, (1072), 32-37.
- Биков, В.Ю., Спирін, О.М., & Овчарук, О.В. (заг. ред.). (2010). *Основи стандартизації інформаційно-комунікаційних компетентностей в системі освіти України*: методичні рекомендації. Київ: Атіка. <https://lib.iitta.gov.ua/1165/>
- Гуревич, Р.С., Козяр, М.М., Кадемія, М.Ю., & Опушко, Н.Р. (2019). Діти та інтернет: деякі проблеми і шляхи їх вирішення. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методику навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, (54), 5-9. <https://doi.org/10.31652/24121142-2019-54-5-9>
- Канішевська, Л.В., & Шахрай, В.М. (2022). Особливості виховання в школі і сім'ї в умовах цифровізації. *Перспективи та інновації науки. Педагогіка. Психологія. Медицина*, (9), 144-155. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4\(9\)-144-155](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4(9)-144-155)
- Кремень, В.Г., Сисоєва, С.О., Бех, І.Д., Вознесенська, О.Л., Гавриш, Н.В., Гончар, Л.В., Журба, К.О., Ільїн, В.В., Канішевська, Л.В., Кириченко, В.І., Комаровська, О.А., Корнієнко, А.В., Куниця, Т.Ю., Курбатов, С.В., Литовченко, О.В., Малиношевський, Р.В., Мачуський, В.В., Найдьонова, Л.А., Рейпольська, О.Д., Толочко, С.В., Федорченко, Т.Є., Харченко, Н.В., Чаплінська, Ю.С., & Шахрай, В.М. (2022). Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 4(2), 1-30. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4206>
- Кремень, В.Г. (ред.). (2021). *Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні*: монографія. Київ: КОНВІ ПРІНТ. <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua>
- Кремень, В.Г. (ред.), Биков, В.Ю., Ляшенко, О.І., Литвинова, С.Г., Луговий, В.І., Мальований, Ю.І., Пінчук, О.П., & Топузов, О.М. (2022). Науково-методичне забезпечення цифровізації освіти: стан, проблеми, перспективи: Наукова доповідь загальним збором НАПН України «Науково-методичне забезпечення цифровізації освіти України: стан, проблеми, перспективи», 18-19 листопада 2022 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 4(2), 1-49. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4223>
- Морзе, Н., Кучеровська, В., & Смирнова-Трибульська, Є. (2020). Самооцінювання рівня цифровізації освітнього закладу за умов трансформації середньої освіти. *Електронне наукове фахове видання «Відкрите освітнє У-середовище сучасного університету»*, (8), 72-87. <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2020.8.8>
- Найдьонова, Л.А. (2018). Кібербулінг у підлітковому рейтингу інтернет-небезпек. *Психологічні науки: проблеми і здобутки*, (1), 141-159. <https://bit.ly/3FxpMW8>
- Овчарук, О.В. (2019). Цифрова компетентність учителя: міжнародні тенденції та рамки. *Нова педагогічна думка*, (100), 52-55. <https://doi.org/10.37026/2520-6427-2019-100-4-52-55>

Сисоева, С.О., & Осадча, К.П. (2019). Стан, технології та перспективи дистанційного навчання у вищій освіті України. *Information Technologies and Learning*

Tools, 70(2), 271-284. <https://doi.org/10.33407/itlt.v70i2.2907>

SCIENTIFIC AND PRACTICAL IMPLEMENTATION OF DIGITALISATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS IN MODERN CONDITIONS

Scientific report to the general meeting of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine "Scientific and Methodological Support for the Digitalisation of Education in Ukraine: State, Problems, Prospects", November 18-19, 2022

Liubov Kanishevskaya

DSc in Pedagogy, Professor, Deputy Director for Scientific and Experimental Work, Institute of Problems on Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Abstract. *The report presents a holistic analysis of the scientific and practical implementation of the digitalisation of the educational process in modern conditions. The fundamental principles of the "Concepts of Education Children and Youth in the Digital Space" are the basis of applied research of the Institute of Problems on Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, namely: "Scientific and methodological support of education children and youth in the digital space", "Digital environment for providing parents of children of early and preschool age with didactic materials", "Aesthetic education of student youth in the virtual media space by means of artistic communication", "Education of a valuable attitude to communications in a digital open environment in children's public associations". Worldview narratives and scientific understanding of educational challenges reflected in the Concept are used in the informational project "Safety in Digital Open Space". The principles of education of children and youth in the digital space (confidentiality and safety, individualisation, accessibility, expediency, development, flexibility, innovation, and integration) are characterised. The criteria for quality of education in the digital educational space (rational use of digital information, critical thinking, readiness for communication within the digital educational space, digital competence, and social competence) are specified.*

Keywords: *digital space; digitalisation of the educational process; principles of education; criteria of quality of education in the digital educational space; education of children and youth; educational potential; scientific and methodological support of education.*

Дата публікації: 24 грудня 2022 р.